

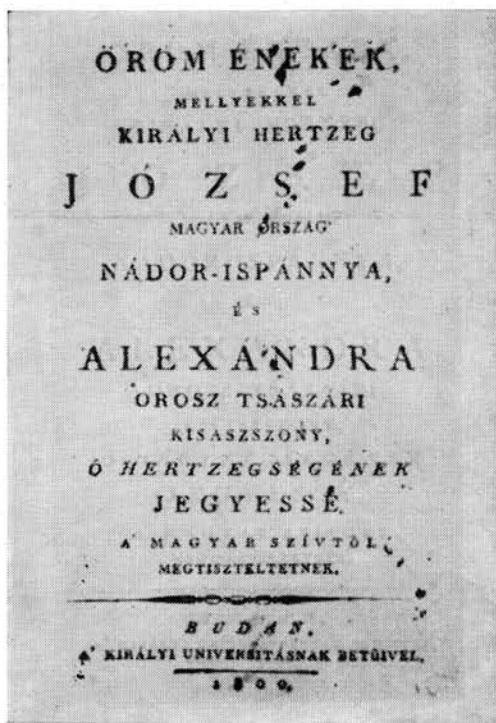
A „budai orosz könyvtár” és az ürömi mauzóleum orosz leírói

TARDY LAJOS

Üröm — bár mind a mai napig megőrizte közigazgatási különállását — ma már szorosan hozzásimul Nagy-Budapest kiszélesedett határaihoz, és csak idő kérdése, hogy jogilag is beolvadjon a fővárosba. Jó másfélszáz év előtt azonban, miként azt az ürömi Alexandra Pavlovna-mauzóleum egykori tekintélyes könyvtárából reánkmaradt művek kézzel írt exlibriseinek *Iz biblioteki ofenszkoj miszszii* szövege tanúsítja, az ottani kis létszámú orosz kolóniát hivatalos elnevezésében is budainak tekintették, bár Ürömöt akkor még terjedelmes szántók és szőlők láncolata választotta el Óbudától.

1733 és 1798 között minden orosz, aki hazánkban megfordult, Tokajt kereste fel, az *Orosz Bizottság* székhelyét, ahol egyébként *Szkovoroda*, a nagy ukrán filozófus is néhány éven át tartózkodott¹. Itt is volt orosz könyvtár, de ennek állománya teljesen szétszóródott, elpusztult. A tokaji *Orosz Bizottság* szerepét a XIX. században — miután Pál cár ukája folytán működését beszüntette — az ürömi Alexandra Pavlovna-mauzóleum és a mindenkor ott szolgálatot teljesítő oroszok vették át.

A mauzóleum és a könyvtár egymást kiegészítő története a XIX. század magyar-orosz kapcsolatainak igen fontos fejezetét jelenti, mellyel több szempontból is érdemes megismerkedni. Előzményei röviden a következőkben foglalhatók össze:

József nádor és Alexandra Pavlovna esküvője alkalmából megjelent óda címlapja

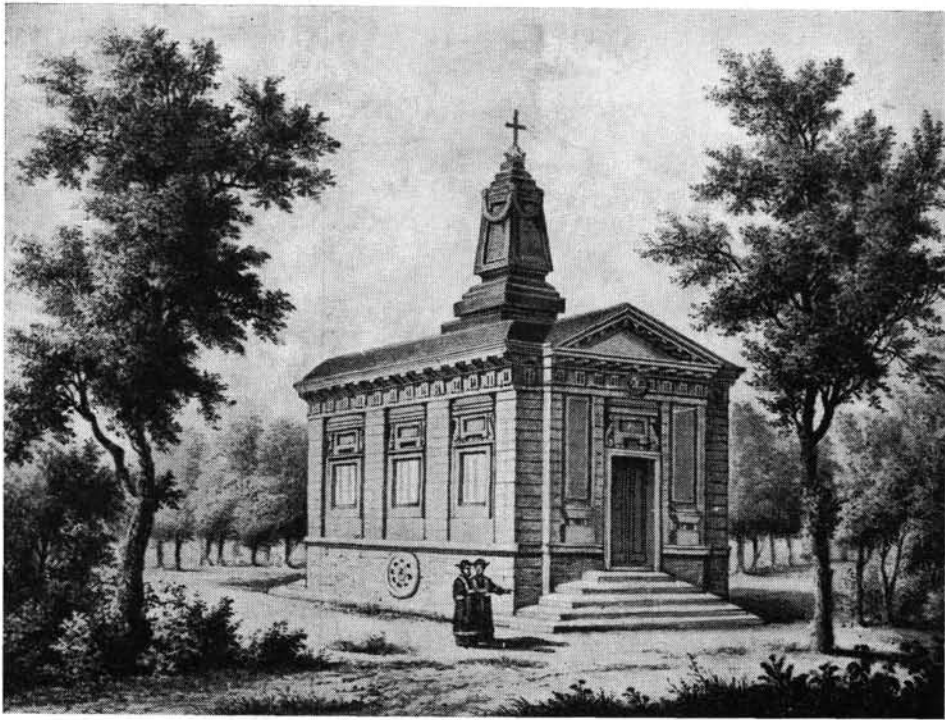

Alexandra Pavlovna arcképe

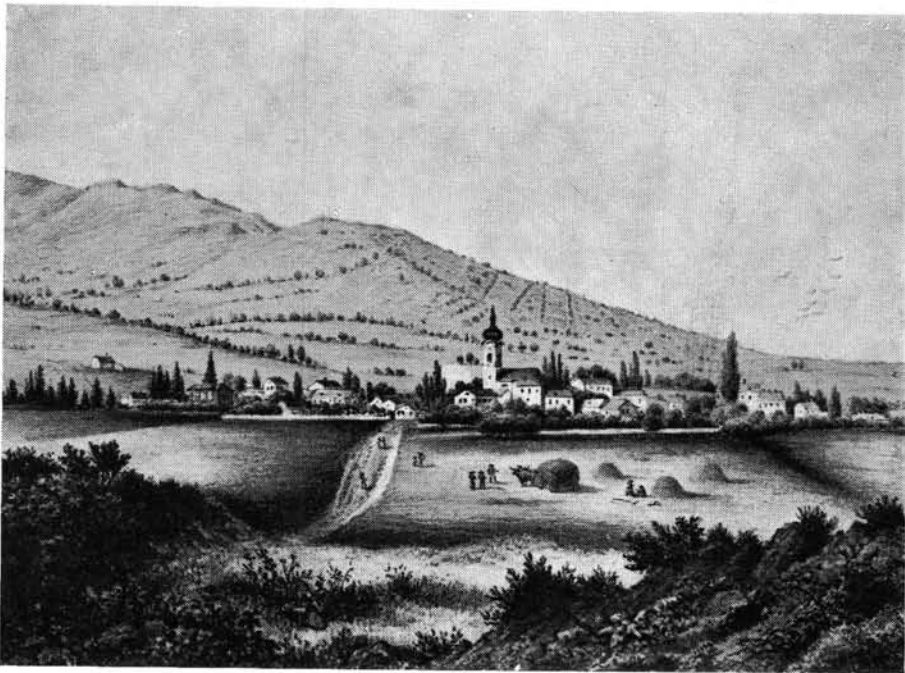
Ferenc király 1795. júl. 20-án nevezte ki *József* főherceget Magyarország helytartójává. A főherceg 1795. szept. 19-én vonult be Budára, ahol diadalkapu és ünnepi beszédek sorozata várta. A pozsonyi országgyűlés 1796. nov. 12-én nádorrá választotta; ezt követően letette a nádori esküt, és a király megerősítette öccsét az ország első méltóságában. *József* nádor 1798-ban a magyar bányavárosokat látogatta meg, majd Szentpétervárra utazott, hogy a *Habsburg- és Romanov-dinasztiák* közötti politikai kapcsolatot *Pál* cár leányával, *Alexandra Pavlovna* nagyhercegnővel kötendő házasság révén teljesen megszilárdítsa. „Nem hálálhatom meg kellőleg Felséged kegyességét, hogy *öt* jelölte ki számomra *élettársul* s

meg vagyok győződve, hogy e házassággal családi boldogságom egész életemre biztosítva van.”² A hercegnő tizenhat éves volt, amikor *József* nádor eljegyezte.

1799. okt. 30-án ment végbe az esküvő a Pétervár melletti gacsinai cári kastély kápolnájában. A nádor és felesége 1800. február 1-én érkezett meg Budára. A *Magyar Kurir* 1804. márc. 4-én ezt jelenti Bécsből: „Tegnap indult el innen Budára ama nagy nevű Haydn Muzsikus-Doktor és Direktor, hogy a Nádorispányné Ő Csász. Hertzegsége parancsolatjára el énekeltesse s el muzsikáltassa a „Teremtés” név alatt esmérletes remek muzsikáját...”. A máj. 13-i számban ismét rövid híradás utal arra, hogy milyen nagyszerű fellendülést hozott *Alexandra Pavlovna* Budára: „a budai Theatrumban Concert tartatott, amelyben egy Beethoven nevű híres muzsikus a Forte Pianon való mesterséges jádása által mindenkinek magára vonta a figyelmességét...”. *Alexandra Pavlovna* népszerűsége rövid idő alatt rendkívül megnőtt, a köznép körében főleg játékonysága és közvetlensége miatt, a nemesség soraiban pedig azért, mert a hatalmas orosz cár leányában védelmezőjüket látták Béccsel szemben. *Alexandra Pavlovna*t szeljtében-hosszában csak mint „magyar királynét” emlegették, aminek híre természetesen a bécsi udvarhoz is eljutott.

A mauzóleum kívülről. Kőrajz. 1860

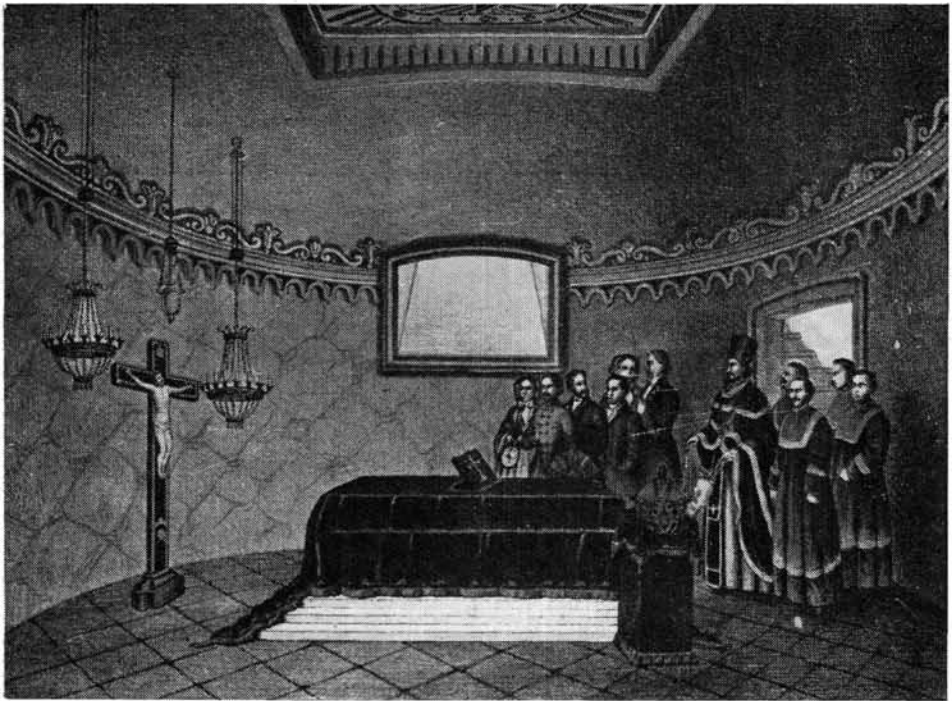
Üröm látképe. Kőrajz. 1860

1801. márc. 8-án *Alexandra Pavlovna* leánygyermeket szült, aki azonban alig néhány óráig élt. A boldogtalan fiatal anya egy héttel később halt meg, valószínűleg gyermekágyi lázban.

A halottakat a budavári királyi kápolna kriptájában kellett volna örök nyugalomra helyezni. Azonban *Alexandra Pavlovna* görögkeleti vallású volt, és még a nádorhoz közelálló körök is tiltakoztak ez ellen. A gyermeket már édesanyja halála előtt a kapucinusok budai kriptájába temették; *Alexandra Pavlovna* holtteste egy ideig a várkertben nyugodott, és csak 1803-ban szállították el a bécsi és pétervári udvarok között létrejött megegyezés értelmében az Óbuda szomszédságában fekvő Üröm falu szélén külön e célra épített orosz mauzóleum-templom kriptájába. A nádor feleségének szívét a budavári királyi kápolna kriptájában, egy szépívű hamvvederben helyezték el.³

Az épületről, annak festményeiről s egyéb műkincseiről, valamint a kriptáról művészettörténeti szakmunkáink eléggé bőségesen szólnak. Mint *Genthon István* leírja: copfstílusú görögkeleti templom, homlokzati toronnyal, triglifes párkánnyal, vörösmárvány díszekkel. Bent lapos kupola, ikonosztáz. *Heppe Szaniszló, József* nádor udvari építész tervezte és építette.⁴ 1883-ban *II. Sándor* cár renováltatta. A koporsó a templom alatti kriptában látható.

A templomot övező kis pravoszláv temető legkorábbi sírkövei a múlt század első évtizedeiből származnak; az utolsó *Alekszandr Demidovics Poviszjma* szov-

A sírkamra. Kőrajz. 1860

A mauzóleum belseje. Kőrajz. 1860

jet katona hamvait takarja, aki az 1944. évi felszabadító harcok során Ürömben esett el.

Az orosz pap rezidenciája a mai római katolikus plébánia épülete volt. Ugyanis *Alexandra Pavlovna* emlékének őrzése nem szorítkozott a templom és kriptá felépítésére s fenntartására. A *Romanovok* hatalmas alapítványt létesítettek, amelynek kamataiból mindenkor egy papnak, egy kántornak illetve alszerpapnak és néhány egyházi énekesnek Ürömben kell laknia az egyházi szolgálat ellátása végett. A pap — olykor préposti rangban — olyan magas jövedelmet élvezett, hogy — mint A. I. *Turgenyev* leírja — nagyobb ünnepek alkalmával pénzt szórt a tömeg közé. A templomtól néhány lépésre áll az orosz templomi kórus tagjainak lakóháza. Ennek az épületnek egy részében kapott elhelyezést csaknem másfél évszázadon át „a budai orosz misszió könyvtára”.

A könyvtár állománya — melynek alapjait *Alexandra Pavlovna* személyi bibliotékája vetette meg — az idők folyamán több mint 3700 kötetre szaporodott.⁵ Főleg az első pap, *Szamborszkij Andrej Afanaszjevics* rövid működése idején gyarapodott a könyvtár, de az egymást váltogató későbbi lelkészek alatt is rendszeresen érkeztek a pétervári udvarból újabb művek, melyeknek időtálló, szolid bőrkötésein az aranyozott *Romanov*-címeres superexlibrisek jelzik, hogy azok valamikor a cári udvar tulajdonát képezték.

Az első világháború után az orosz misszió megszűntével 1919-ben az egész könyvtárt átszállították a piliscsabai erdőhivatalba. A felszabadulást megelőző

Alexandrina Pawlowna Sidorowna Fő Hertzogasszony sírja, Ürömben
Grabmal der K. K. Palatinin Alexandrina Pawlowna, zu Üröm.

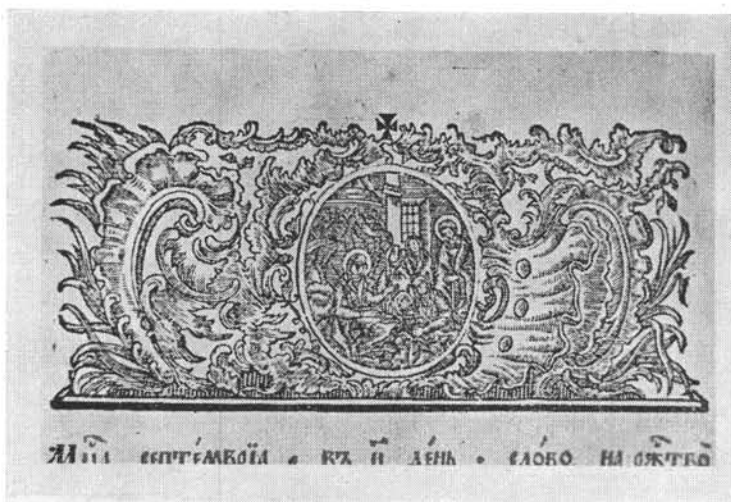
A mauzóleum 1837-ben. Kőrajz. (Vasquez-féle Buda és környéke térkép keretdíszéből)

azonban a háborús események martalékaivá váltak, vagy talán részben még a környéken lappanganak.

Az ürömi könyvtár, vagy ahogyan a címlapok verzói nevezik, a „budai misszió könyvtára” maradék-állagában főleg XVIII. századi műveket foglal magában. Minden egyes kötete orosz nyomdából került ki; az anyag tekintélyes része illusztrált, fametszetekben rendkívül gazdag. Ez idő szerint a könyveket a budapesti orosz görögkeleti plébániahivatal könyvtárában őrzik. Állományuk a következő művekből áll?

- Архимандрита Гедеона проповеди. Москва, 1760.
- Беседы к антиохийскому народу. С. Петербург, 1778.
- Беседы на Деяния. Москва, 1768.
- Беседы на Еванг. от Матв. Том 1—2. Москва, 1781.
- Беседы на послания св. ап. Павла. Том 1—2. Москва, 1765, 1767.
- Беседы на псалмы. Москва, 1795.
- Деяния церковныя и гражданския. Том 1—3. Москва, 1794.
- Книга молебных пений. Москва, 1841.
- Книги житий Святых (март, апр., май). Москва, 1798.
- Кормчая. Том 1—2. Москва, 1787.
- Краткия поучения. С. Петербург, 1795.
- Поучительныя слова. Том 1—2. Москва, 1787, 1791.
- Поучительныя слова Илии Минягия. Москва, 1781.
- Пролог. Том 1—3. Москва, 1792.
- Святое Евангелие (с толкованием). Москва, 1756.
- Слова о священстве. С. Петербург, 1775.
- Собрание разных поучений. Москва, 1781.

harcok során a nagyértékű könyvtár — nem egészen száz ószláv, orosz és szerb nyelvű könyv kivételével — elpusztult. A megmaradt könyveket 1951. febr. 22-én találta meg M. D. Tolmacsev. Ezeknek ritkasági, könyvkötészeti és — nagyszerű fametszetei révén⁶ — művészettörténeti értéke igen jelentős. Azonban a megmaradt könyvekből nem lehet a könyvtár eredeti állományának összetételére következtetni; akik a könyvtárba a két világháború között betekinthettek, azt állítják, hogy a művek nagyobb része világi jellegű volt; filozófiai, történeti, jogi, természettudományi szakmunkák, melyek

XVII. századi orosz fametszet. Az ürömi könyvtárból

Творения преп. Ефрема Сирина. Москва, 1785.

Творения преп. Иоанна Лествичника (Лествица). Москва, 1785.

Творения св. Амбросия Медиоланского. Москва, 1776.

Творения св. блаж. Петра Златослова, архиеп. гор. Равенны. Москва, 1794.

Творения св. Василия Великого. Том 1—2 и 3—4. С. Петербург, 1790, 1787.

Творения св. Василия Селевкийского. С. Петербург, 1802.

Толкование на бытия. Том 1—2. Москва, 1769.

Толкования на Псалтирь. Москва, 1791.

Толкование на Соборныя послания св. Апостол. Москва, 1794.

Чин соединяемым из иноверных. Москва, 1776.

Шестоднев. Москва, 1767.

A könyvtár egykori folyóirat-állományából a következők maradtak meg:

Церковные ведомости, 1888—1907 8 köt.

Православное обозрение, 1886—1890 .. 3 köt.

Духовная беседа, 1858—1863 4 köt.

Богословский вестник, 1895—1907 6 köt.

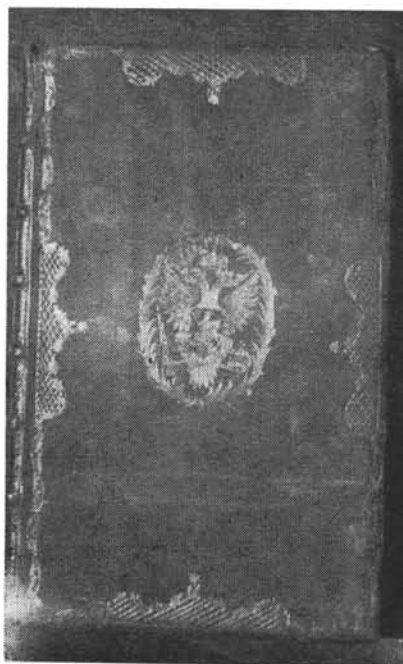
Воскресное чтение, 1849—1864 9 köt.

Душеполезное чтение, 1 köt.

Христианское чтение, 1895—1903 6 köt.

Странник, 1891—1910 7 köt.

Творения святых отцев, 1873—1891 7 köt.

Romanov-címerrel díszített
bőrkötésű könyv az egykori ürömi
könyvtárból

A mauzóleum egyik ikonja

A könyvtár volta-képpeni megteremtője az első ürömi orosz pap — eredetileg *Alexandra Pavlovna* házi gyóntatója — a már említett A. A. *Szamborszkij* prépost volt, nevezetes gazdasági író, *Szperanszkij* barátja és a mi *Tessedikünk* szorgalmas levelezőtársa.⁸ Itteni működésének különös érdekessége, hogy tervezetet dolgozott ki arra, miként váljék Magyarország Béctől független, valóban önálló állammá *József nádor* és *Alexandra Pavlovna* trónra emelése révén.⁹ Utóda *Musovszkij* *Nikoláj* lett, aki hosszú éveken át élt Ürömben, majd mint *I. Miklós* cár nagy befolyású gyóntatója, Pétervárott fejezte be életét.¹⁰ Az utolsó ürömi lelkész *Kolumbov* Ist-

ván volt, *Munkácsi* Bernát, *Kunos* Ignác, *Asbóth* Oszkár és sok más magyar tudós barátja, aki 1926. dec. 12-én halt meg.¹¹

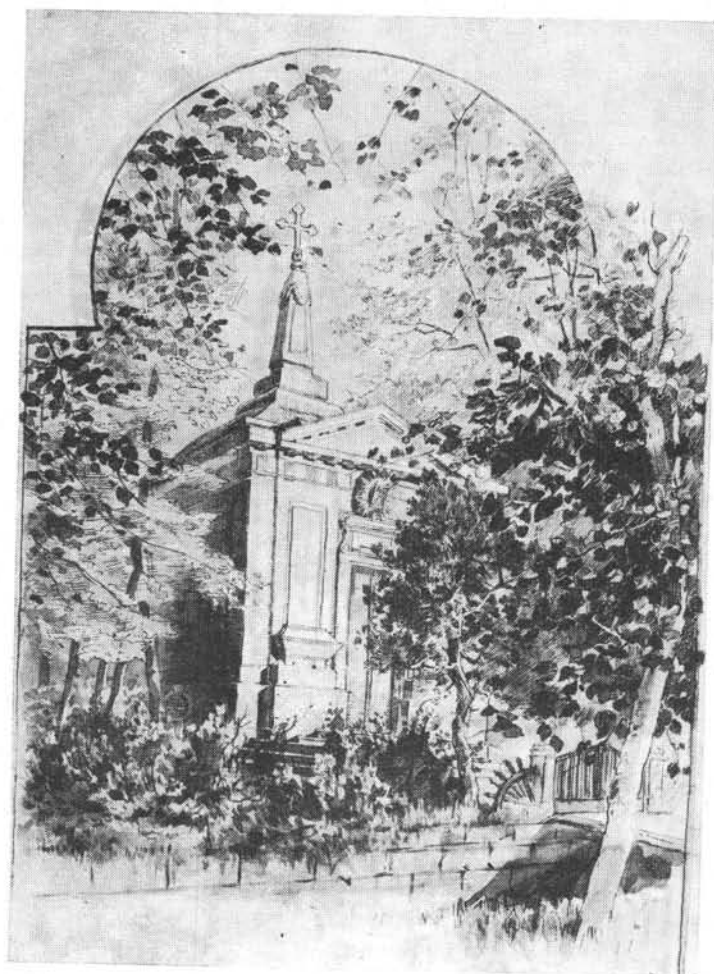
De az első és utolsó orosz pap működése között eltelt több mint száz esztendő leforgása alatt sok irodalomtörténeti érdekességű esemény halmozódott fel az apró mozaikokból összerakásra kerülő ürömi krónikában.

Alig két évvel a templom elkészülte után, 1804-ben a néhány hétig Pest-Budán időző *Turgenyev* Alekszandr Ivanovics, a későbbi hírneves író és történész több ízben is Ürömben látogat. Szüleihez írt hosszú leveleiben érdekes, vonzó képet rajzol *Musovszkij* *Nikoláj* személyéről és működéséről. Leírja, hogy minden vasárnap kikocsizik Ürömbre, mely — mint írja — „a várostól egy mérföldnyire fekszik, de hegyek között. Ennek ellenére azonban a magyarok és szerbek az ország minden sarkából idezarándokolnak. A templom külső architektúráját — nyilván politikai megfontolásokból — szerényre tervezték; belül azonban kitűnik gyönyörű díszítése és gazdagon épített sekrestyéje”.¹²

Néhány évvel később, 1805—1806-ban *Glinka* Fjodor *Nikolájevics*, a dekabrista mozgalom egyik megalapítója mint fiatal tiszt járta be Magyarországot egyes részeit. Magyar tárgyú versei, tájleírásai költőien szép emlékei a magyar—orosz irodalmi kapcsolatoknak. Az ürömi mauzóleumról, illetve annak lakójáról csak

röviden emlékezik meg, de zsarnokságot gyűlölő gondolkodását hűen tükrözik vissza sorai: „Óh, milyen régóta sóvárogjuk, hogy az uralkodóknak az legyen hivatásuk, hogy méltóságuk egész magasztosságát a szegények oltalmazásának szentelhessék, hogy azt az aranyat, amelyet a buzgó alattvalók hódolatuk jeléül hoztak, a szerencsétlenek támogatására használják fel! Mit is jelent az arany? Haszontalan, fényűző jószág: de megbecsülhetetlen értékűvé válik, ha fel tudja szárítani a szenvedők könnyeit. A hódítók sírjain felhőkbe nyúló pompázatos emlékművek tornyosulnak; tetteiket ezüst domborművek ábrázolják, de a mellettük elhaladó vándor iszonyodva tekint reájuk, mert emlékezik a tengernyi megpróbáltatásra, melyet ezek az emberi nemnek okoztak. De a Te cselekedeteid, feledhetetlen asszony, az általad boldoggá tett magyarok szívébe vannak vésve”.¹³

1812-ben *Bronyevszkij* Vladimir Bogdanovics, fiatal tengerésztiszt, *Puskin*

A mauzóleum a restaurálás után. *Kinnach* László rajza

majdani barátja keresi fel Ürömöt. Útinaplójában elmondja, hogy a budai vár megtekintése során a kapus, „midőn megtudta, hogy oroszok vagyunk, nyomban hozzánk vezette az orosz papot, aki *Alexandra Pavlovna* sírja mellett teljesít szolgálatot. *Alexandra Pavlovna* — mágikus név az őt annyira tisztelő magyarok előtt. Még a németek sem mernek rosszat beszélni róla a hazafiak előtt.” Az orosz író néhány nappal később három tisztársával együtt fiákert fogad és Ürömbre viteti magát. Hosszú beszámolójából érdemes kiragadni néhány részletet. „A templom minden dísze egyszerű, ugyanakkor azonban gazdag, választékos ízlésű, s méltóan juttatja kifejezésre az orosz császári pompát. Kis lépcsőn szálltunk alá a templom alatti kriptába. A kőkoporsó katafalkon nyugszik, mely szinte ugyanakkora, mint a templom. A nagyhercegnő bebalzsamozott teste két rézurnára helyezett, fekete lepellel letakart kőkoporsóban pihen; a fejrésznél, málnapiros bársonypárnán két korona látható, előttük ikon. — *Nikoláj* atya, a lelkész, korábban különféle követségeken szolgált, ennek tulajdonítható, hogy fekete frakkot visel, és külsőleg egyáltalán nem emlékeztet orosz papra. Négy udvari karénekes teljesít mellette szolgálatot; a templom fenntartására kormányzatunk évi 15 000 rubel összeget fordít. *Nikoláj* atya igen nagy tiszteletnek örvend. A protestáns hitű parasztok távoli vidékekről is eljönnek hozzá, s ő német nyelven tart nekik szentbeszédet; ünnepnapokon a szomszéd falvak derék szerbjei is felkeresik templomát. — Közismert tény, hogy a nép mekkora lelkesedéssel fogadta *Alexandra Pavlovna*t a magyar főváros felé vezető úton. Jóindulata, nyájjassága, szelídsége és földöntúli szépsége elbűvölte a nemes magyarok szívét; az egész nemzet támaszt, reménységet és vigaszt látott benne. A politikai ábrándok kergetői nem késlekedtek olyan híreszteléseket terjeszteni, melyek a nép iránta érzett mérhetetlen odaadásán és szeretetén alapultak. Ezek az indokolatlan híresztelések elkésé-
 ritették a nagyhercegnőt, azonban őszinte viselkedésével szét tudta oszlatni a szimatoló udvar alaptalan gyanakvását, de nem tudta lehűteni a megigézett nemzetet. Életének utolsó napjaiban a nép szeretete egészen a fanatizmusig fokozódott. — Sajnos, elkövelték azt a meggondolatlanságot, hogy a (betegségének hírére összegyűlekezett) nép előtt naponta két ízben is közhírré tették: a királyné (miként a nép nevezte) kívül van minden veszélyen — amikor váratlanul elhunyt és halálát nem volt lehetséges eltitkolni. Eleinte senki sem akarta elhinni, de a bánat és kétségbeesés okozta jajveszékelés, a harangok komor kongása, az udvari emberek szomorú arca mozgásba hozta a népet, melynek soraiban mindmáig elpusztíthatatlanul él a halál okáról alkotott valótlán nézet. (Borítsunk fátylat a szomorú múltra; ne adjunk hitelt a hiszékeny emberek elfogult mendemondáinak, de ne is marasztaljuk el a derék, ám gyakorta felületesen ítélő népet”.¹⁴)

1814-ben *Sándor* cár, *Frigyes Vilmos* porosz király és *Ferenc* császár együttesen tekintették meg az ürömi síremléket. Mint a *Magyar Kurír* írja, „midőn a' Felsegek Budáról eltávoztak, út közben megállapodtak Ürömben a' boldogult *Alexandra* orosz Nagy Hertzeg Asszonyinak Mausoleumánál, 's ott a' Görög Szerartás szerint a' Lyturgiát megvárván, érzékenyen vettek butsut a' boldogultnak hideg tetemeitől”.¹⁵

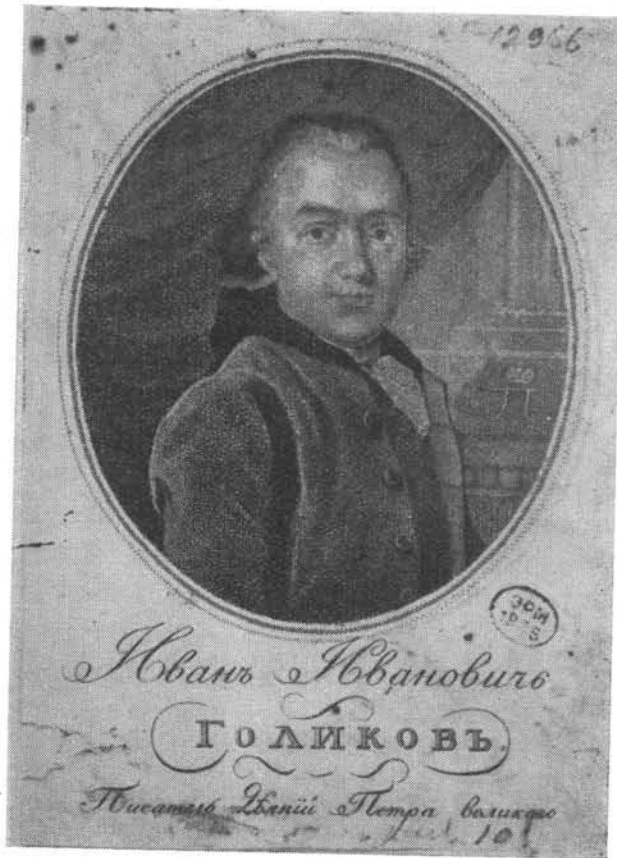
1815-ben *Alexandra Pavlovna* huga, *Katalin*, a későbbi württembergi királyné látogatott Budáról Ürömbre, hogy az érckoporsót „megszemlélje 's könnyeivel megasztassa”.¹⁶

1822-ben *Pjotr Ivanovics Keppen*, a nagy orosz polihisztor tölt hosszabb időt a fővárosban és — *Schams Ferenc* kalauzolása mellett — természetesen ő is fel-

keresi Ürömöt. Leírásában csak futólag foglalkozik a templommal és a kriptával, inkább az ürömi orosz pap személyéről, jelentőségéről emlékezik meg, s kiemeli azt a körülményt, hogy *Genadij* pap elkísérte *Sándor* cárt a laibachi konferenciájára.¹⁷ A liturgia után a nádor ürömi borpincéjében is megfordul. (Vezetője, *Schams* Ferenc ugyanez évben megjelent *Vollständige Beschreibung der Königl. freyen Haupt Stadt Ofen* c. művében egy teljes oldalt szentel az ürömi orosz templomnak, s ismertetéséhez hozzáfűzi: aki valóban mennyei melódiákra sóvárog, ne felejtse el meghallgatni az ürömi orosz énekesek kórusát!¹⁸

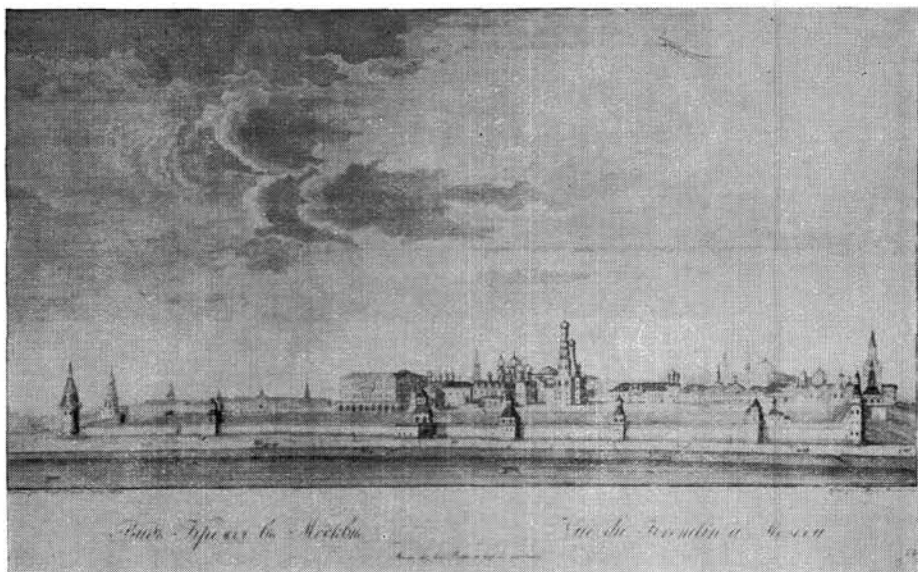
1842 májusában Izmail Ivanovics *Szrenyevszkij*, a kiváló moszkvai szlavista látogat Pestről Ürömrre. „Ez

a falu hegyek övezte völgyben fekszik; a falu szélén, kertek között áll a kisméretű, de gyönyörű architektúrájú emléktemplom. Valamivel távolabb a templomi énekesek háza; még távolabb *Amfilohij* atyának, a lelkésznek a laka. A lelkész éppen aludt, amikor odaérkeztünk; egy *Marszov* nevű templomi énekes volt a vezetőnk a kápolnában. A miseruhák, a kelyhek, miseedények, a velumok káprázatosan pompásak. Csigalépcsőn ereszkedtünk le a templomból a sírkamrába. Itt málnaszínű bársonnyal borított rézkoporsót láttunk, melynek belseje egy másik, brokátfedte koporsót foglal magában; ebben nyugszik a halott. Az egyik kulcsot a főherceg őrzi, a másikat a lelkész és a koporsót csak a lelkész személyében beálló változás esetén nyitják fel, megszemlélés céljából. Ha Üröm környékét háborús események fenyegetik, úgy a holttestet átszállítják a budai várba (erre eddig két ízben került sor). Miután tiszteletünk adóját leróttuk a hamvak előtt, felkerestük a lelkészt. Igen rokonszenves ember; immár tizenegy éve működik itt és kezdi felejteni az orosz nyelvet; kiejtése ugyan tiszta, de keresi a helyes kifejezéseket”.¹⁹

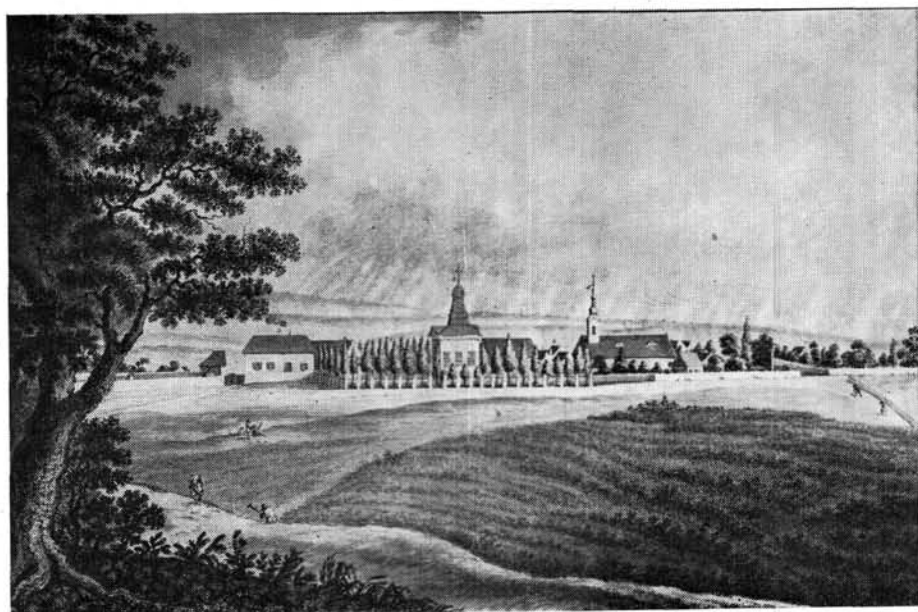

Czetter portréja I. I. Golikov íróról

*

Czetter moszkvai látképe

Az ürömi mauzóleum és környéke. Czetter Sámuel Oroszországban élt magyar grafikus (1765—1820?) rézkarca

A könyvtár sorsát *József* nádor aicsúti levéltára — melyből az ürömi mauzóleummal és a könyvtárral kapcsolatos hazai és oroszországi események teljes láncolatát viszonylag könnyűszerrel felszínre lehetne hozni — is osztotta. Ezért kutatásainkat kénytelenek vagyunk különböző — hazai és külföldi — forrásokra, részletadatokat egybegyűjtését eredményező további munkálatokra kiterjeszteni. Ugyanakkor módunkban áll az ürömi orosz mauzóleum és környezete ikonográfiáját közrebocsátani, melynek legérdekesebb darabja *Orosházi Czetter Sámuel*nek, a magyar újságillusztrálás megalapítójának mindössze egy példányban reánk maradt, német és orosz nyelvű magyarázó szöveggel ellátott rézkarca.²⁰

Orosházi Czetter Sámuel, a legkiválóbb magyar rézmetsző művész kétszáz évvel ezelőtt, 1765. június 12-én született a Győr megyei Felpécen. Működése a magyar újságírás hőskorával is szoros kapcsolatban állt, mivel az akkor megindult hazai folyóiratok legkevesettebb és legkiválóbb illusztrátora volt, és mint a korabeli politikai, tudományos és irodalmi élet kiemelkedő személyeinek portretistája is sokat és maradandót alkotott.

Czetter — mint azt *Rózsa György* alapos monográfiájából²¹ tudjuk — művészi stúdiumait a bécsi képzőművészeti akadémián végezte és *Jakob Schmutz*nek volt a tanítványa. Már tanulmányai időszakában rendszeresen dolgozott a *Görög Demeter* és *Kerekes Sámuel* szerkesztésében megjelenő *Hadi és más nevezetes történetek* című folyóirat számára. De tehetségére felfigyeltek a bécsi műkereskedők is, úgy hogy *Czetter* hamarosan keresett grafikusvá vált. Személyes kapcsolatba került irodalmi életünk kiválóságaival, így *Csokonaival*, *Kazinczyval*, *Batsányival*. Német neve ellenére mindenkor erőteljesen kifejezésre juttatta ma-

Czetter portréja Z. A. *Gorjuskin* jogtudósról

Czetter portréja Haesler zeneszerzőről

Ez a panaszos felkiáltás már előrevetíti a művész életének további alakulását. Czetter nem csupán illusztrálta, hanem olvasta is a magyar lapokat, melyek sorozatosan tájékoztatták a hazai közönséget az oroszországi kulturális reform eseményeiről. A *Magyar Kurir* ezt írja: „I. Sándor orosz császár, a tudományok nak és tudósoknak nagy pártfogója és elővivője, egy olly főiskolát állít most fel Petersburgban, melly az oda való régtől virágzó, tudós férfiakból álló Akadémiával szoros egyességben fog lenni”.²² Ugyanezekből a lapokból azt is megtudjuk, hogy *Orlay János* — *Görög Demeter* és *Kerekes Sámuel* régi barátja²³ — hívására jeles hazai emberek egész sora vándorol ki Oroszországba.²⁴

Miután megbizonyosodott, hogy hazájában nem tud fizetéses álláshoz jutni, Czetterben is megérlelődött a súlyos elhatározás, és 1807. július 6-án családjával együtt Oroszországba költözött. Elutazása előtt így ír: „Az ég olyan állással ajándékozott meg, ahol egész családommal együtt megelek, olyan országban, amire sohasem gondoltam. Egy idegen nemzet fogad be engem, nyújt nekem

gyarságát, és neve mellé rendszerint odaírta a „Hungarus” jelzöt is. *Sághy Ferenchez* írt levelében elmondja: „...magyar munkáimat Hazám iránti szeretetből, saját elhatározásomból az összes többivel szemben előnyben részesítettem ... csak azért, hogy megmutassam, hogy Magyarország sem szűkülökdi izlésben és tehetségekenben”.

Minthogy azonban a műkereskedők a szegény sorsú grafikusművész ínségével visszaélve jóformán fillérékért vásárolták meg alkotásait, hogy annál drágábban adják azokat tovább vevőiknek, anyagi helyzete igen sanyarú maradt. 1805. július 7-én így panaszkodik Czetter: „Ha a Teremtő nem juttat nekem hamarosan csodálatos módon állandó fizetést, sohasem fogok szorongató szükségemből kivergődni”.

olyan megéllhetést, hogy mint a természettudományi egyetem rézmetszője a nagy természettudományi múzeumban dolgozzam és annak ritkaságait egymás után megörökítssem.”

Az *Ermitázs* grafikai raktárából — történetesen az utolsó orosz cár öltözőszekrényeiből — előkerült darabok érdekes dokumentumai hazánkban nem ismert oroszországi tevékenységének. Ezek nem a természettudományi múzeum kinceseit, hanem korának néhány nevezetesebb személyét örökítik meg, az eredeti festmény után. *Golikov*, *Gorjuskin* és *Haesler* portréi az ábrázolt modell élethű visszaadásával, a fej és ruha aprólékos, gondos megmunkálásával és az ízléses empire-keretkezéssel kitűnő rézmetszőmester szakértelméről tanúskodnak. Külön érdekességet jelent a *Kreml* egykorú látképe, mely a különféle épületekből, szélszélyes tornyokból kialakuló városképet mutatja be nekünk, Joseph *Dietrich* eredetije alapján.²⁵

Hogy *Czetter* mikor — Oroszországba utazása előtt, vagy esetleg netáni hazalátogatása idején — és hol készítette az ürömi metszetet, arról nincs tudomásunk. Nem vitás, hogy az ürömi orosz kolónia különböző épületeit harmonikusan e gybefoglaló falusi panorámája méltóan reprezentálja a sokoldalú mester tehetségét.

Jegyzetek

1. Tardy L.: *A tokaji Borvásárló Bizottság története*. Sárospatak, 1963.
2. Domanovszky S.: *József nádor iratai*. I. köt. Bp., 1925, 271. l. Vö. ugyanó: *József nádor élete*. I. köt. 1. rész. Bp., 1944, 232. l.
3. Uxa J.: *A budavári királyi kápolna*. Bp., 1934, 260. l.
4. Genthon I.: *Magyarország műemlékei*. Bp., 1951, 362. l.; ugyanó: *Magyarország művészeti emlékei*. I. köt., Bp., 1959, 402. l.
5. Tolmacsev, M. D. budapesti orosz gör. kel. lelkésznek, valamint elődeinek egybehangzó közlése.
6. Vö. Koós Judit—Somogyi Árpád: *Adatok a magyarországi XVII—XVIII. század orosz fametszeteihez (Az Iparművészeti Múzeum Évkönyvei, II., 1955. Bp., 1956, 209. l.)*
7. Ezekon kívül néhány szertartáskönyvet a miskolci gör. kel. templomnak engedtek át használatra.
8. *Magy. Gazdaságtört. Szle.* 1895. 315. l.
9. *Сочинения Державина*. 1-е изд. Т. 1, стр. 795; Т. 2, стр. 583; Т. 3, стр. 699; Т. 6, стр. 239.
10. *Ortenburg, H.*: *Üröm és az ürömi sírkápolna*. Pest, 1860, 15. l.
11. Zuboly (Bányai Elemér): *Tudósok maguk között. A magyar bohémvilág*. Szerk. Szerdahelyi S. Bp. 1908, 245. l.
12. Tardy L.: *Turgenyev és Magyarország.* = *Filológ. Közl.* 1966. 3—4. sz. 416—417. l.
13. *Tamulmányok a magyar-orosz irodalmi kapcsolatok köréből*. I. köt. Bp. 1961. 416—417. l.
14. *Bronevskij, V. B.*: *Putesesztvija ot Trieszta do Sz. Peterburga*. Moszkva, 1828, 94. l.
15. *Honnyi levelek*. 36. sz. (nov. 18.)
16. *Honnyi levelek*. 35. sz. (jún. 16.)
17. Szovjetunió Tudományos Akadémiájának leningrádi kéziratára, f. 30, op. 1, N. 133. Vö. *OSZK Évkönyve 1963—1964. évi kötete*, Bp. 1966, 241—247. l.
18. 635—636. l.
19. *Putevje pisz'ma Izmaila Ivanovicza Szreznevskago, iz szlavjanszkih zemel', 1839—1842*, Szpb., 1895, 293. l.
20. *Magyar Nemzeti Múzeum Tört. Képcsarnok*. Itt mondok köszönetet Rózsa György osztályvezetőnek támogatásáért.
21. *A Magyar Képzőművészeti Munkaközösség Évkönyve*, 1952, 97—139. l. Vö. *D. Szemző*

- Piroska: A magyar folyóiratillusztráció kezdetei. *Művészettört. Tanulmányok*, Bp. 1954.
22. 1803. évf. 1. sz. 14. l. Vö. *Tardy L.: Balugyánszky Mihály*. Bp. 1954, 138. l.
23. Vö. *Orlay János* bizalmas jelentése *Novoszülceu* grófhhoz (Leningrádi Áll. Levéltár, f. 733, op. 86, d. 30) és *Schultheisz E.*—*Tardy L.: Fejezetek az orosz—magyar orvosi kapcsolatok múltjából*. Bp. 1960, 136—137. l.)
24. Ez a folyamat már már jóval korábban megkezdődött. *Zausig József, Rombauer János, Kozina Sándor* oroszországi működése több-kevésbé ismeretes. Rajtuk kívül azonban több más hazai művész is Oroszországba vándorolt ki. 1763. jan. 6-án *Razumovszkij Kiril Grigorjevics*, a cárnó jóvoltából még némi autonómiát élvező Ukrajna utolsó hetmanja azzal a megbízással küldi Magyarországra bizalmas tanácsadóját, *Ladügín Dmitrij Mihajlovicsot*, hogy hozzon létre a két ország között gyümölcsöző gazdasági kapcsolatokat, illetve a már meglévőket fejlessze tovább. Az ismert utasítások mellett azonban más célja is volt a hetmannak, *II. Katalin* addigi korlátlan hatalmú, művészetkedvelő kegyencének, amint az a bécsi Hofkammerarchív anyagából (HKA Kommerz Litorale Fasc. 125/671) kiténik. *Ladügín* küldetésének sikeresen eleget tett, nagyszabású megállapodásokat kötött, s még ugyanezen év aug. 19-én Budán hajót szerelt fel, melynek rakományát bizonyos iparcikkek, tokaji borok és magyar pálinka mellett itt vásárolt festmények („...item mit vielerley Schildereyen für 3000 Dukaten”) tették ki. De *Ladügín* nem csupán árut szállít megbízójának; az induló hajó fedélzetén olyan emberek is helyet foglalnak, akik művészetükkel emelni fogják a hetman gluhovi udvarának fényét. Bár a Habsburg-birodalom hatóságai ekkor már igen szigorú intézkedésekkel akadályozzák meg a „mesterségekhez értő” személyek kivándorlását, *Ladügín* mégis el tudta érni, hogy a budai katonai parancsnoktól útlevelet eszközöljön ki „ein Kupfersstecher Joseph Ferdinand Weimann (Vö. *Thieme—Becker: Künstler—Lexikon, Bd. XXXV, S. 303; Pataky D.: A magyar rézmetszés története*. Bp., 1951, 242. l.) und ein Mahler Alexander Gottfried Bergh, aus Ofen” részére. 1763. szept. 5-én szedte fel Budán horgonyát *Ladügín* hajója, de szept. 28-án a zimonyi katonai parancsnok csaknem két hónapra megakasztotta a Budán vásárolt festmények s a Budán behajózott művészek továbbutazását Oroszország felé. *Ladügín* Bécsbe utazik, eljár az udvarnál, teljes elégtételt kap, és a hajó, fedélzetén a két művésszel és a nagyértékű festményekkel, folytatja útját.
25. Köszönetet mondok *V. V. Marrodin* professzornak és *G. A. Princevának*, az *Ermütáza* tudományos munkatársának szíves támogatásukért.

ИСТОРИЯ БИБЛИОТЕКИ РУССКОЙ ОФЕНСКОЙ МИССИИ, РУССКИЕ ПИСАТЕЛИ О ЮРЕМСКОМ МАВЗОЛЕЕ

Л. ТАРДИ

Несмотря на то, что деятельность Русской комиссии для закупки вин носила главным образом экономический характер, все же в период между 1733 и 1798 гг. ее место нахождения — Токай — было центром — часто представителем и покровителем — русских военных и гражданских лиц, пребывавших в Венгрии. На это в другой своей работе указал тот же автор. Хотя и в меньшей мере, эту роль приняла от нее Офенская миссия при мавзолее великой княгини *Александры Павловны* (жены эрцгерцога-палатина Йосифа), просуществовавшая с 1803 по 1914 г. Правда эта миссия носила церковный характер, но все же она имела и известное культурное значение. Представители литературного и научного миров, как, например, *А. И. Тургенев, П. И. Кеттен, В. В. Броневский, И. И. Срезневский* и другие, приезжавшие в прошлом столетии в столицу Венгрии, непременно посещали и юремский мавзолей и их описания, дошедшие до нас, являются интересными историческими памятниками русско-венгерских культурных связей в XIX веке. Библиотека Офенской миссии состояла почти из 4000 томов, преимущественно философских и естественно-

научных трудов, изданных в XVIII веке, а также беллетристических и церковных произведений, главным образом на русском и церковно-славянском языках. Ценность этих книг повышали художественно исполненные кожаные переплеты. Во время военных действий предшествовавших освобождению, эта библиотека почти целиком погибла. То, что от нее осталось — преимущественно литургические церковные книги с великолепными гравюрами дает некоторое представление о значении и богатстве этой старинной библиотеки. После этого автор останавливается на самом выдающемся венгерском гравере Самуиле *Цеттер*, который в 1807 году переселился в *С. Петербург* и упоминает о нескольких произведениях этого художника, до сих пор оставшихся в Венгрии неизвестными, в том числе его гравюра о мавзолее Александры Павловны.